

vená kolbiště, vysoký mantinel, který měl zabraňovat kolizím, a použití naříznutých dutých dřevců s tupou špičkou docházelo tu a tam k nehodám. Jindřich VIII. jednou zapomněl zavřít hledi své přilby a sprška dlouhých dřevěných třísek, které jej zasypaly, když se o ni zlomilo protivníkovy kopí, ho mohla oslepit, nebo i zabít. Naštěstí (obzvláště pro králova protivníka) se nic nestalo a král celou záležitost přežil bez úhony a v dobré náladě.

VZHLED A ÚBOR

Zbroj

Urození muži nosili železnou plátovou zbroj, která je pokrývala od hlavy až k patě. Na počátku popísaného období se v zásadě nelišila od té, jaká

Anglická přilba pro použití při rytířském turnaji, období kolem roku 1520. Tento typ mohl být uzpůsoben pro pěší nebo jezdecký souboj pomocí odstranění předního plátu a nahrazení jej basinetem. Otvory na čele pocházejí od chybějící výztuže. Malé otvory umožňují přístup vzduchu. (Výbor kurátorů Královské zbrojnice, IV.1)

Bojové schopnosti byly jen jedním z aspektů rytířských turnajů. Své místo zde měly i poezie a alegorie pochlebující panovníkům, které mohly být pro příslušníky panovníkovy dvora velmi užitečné. Když Alžběta přijížděla na slavnost pořádanou sirem Henrym Leem ve Woodstocku, spatřila dva rytíře na koních, jak spolu zápasí a brání čest svých dam – jednalo se ovšem jen o naaranžovaný souboj.

se nosila na konci patnáctého století. Jednalo se o zbroj západoevropského typu, která se vyvinula ze zbroje italské s určitými německými prvky.

Sabatony (plátové střevice) měly zaoblenější tvar, protože se postupně vyvíjely směrem k širokým botám v podobě medvědíh tlap. Dolní část celoplátových nohou zbroje byla nyní protažena dolů, aby překrývala patu, a vzadu se na nich obvykle nacházela štěrbina, kterou procházelo rameno ostruhy. Namísto řemenů a přezek, které se používaly dříve, je nyní uzavíraly čepy, které bylo možné zasunout do otvorů v přiléhajícím plátu. Někdy byly navíc zajištěny i otočnými háčky. Spodní lamela nákolnice byla nyní rovná a zmenšovala se. Postranní křídlo nákolnice bylo nejprve velké se zářezem ve tvaru písmene V, ovšem od poloviny století se postupně zmenšovalo a kolem roku 1570 prakticky zmizelo. Kolem roku 1510 se panty připevňovaná boční část stehenního plátu změnila na pouhý výběžek z plátu hlavního, který se ovšem po roce 1550 zmenšoval a nakonec zmizel úplně. Plátová paže k ochraně rukou byla nyní trvale spojena s plátovými rameny nebo připásána k prošívanici. Náloketnice zvaná *couter* (velká na levé, menší na pravé paži), která bývala dříve na prošívanici připnuta samostatně, byla nyní vnitřními řemeny připnuta k plátové paži případně i k ramenům. Až do doby kolem roku 1560 měly některé zbroje pro ochranu rukou přinýtovány pod náloketnicemi i malé pohárovité manžety. Železné rukavice, které měly obvykle vzhled palcových rukavic (pěstnice), začaly mít po roce 1530 otvory pro jednotlivé prsty a současně se prodloužily jejich manžety. Do módy zároveň přišly jejich poněkud špičatější a zvonovité tvary. Nákrčník se stal běž-

ným kolem roku 1520 a mohl být využit pro připevnění plátových ramen pomocí řemíků.

Ve čtyřicátých letech šestnáctého století se linie boků prsního pancíře začala postupně posouvat níže. O dvacet let později to dospělo tak daleko, že se z něj v sedmdesátých letech stal tzv. *peascod* (neboli kyrys „s husím břichem“), jakási imitace módních civilních kabátců.

V následujícím desetiletí se tento trend ještě prohloubil, až téměř dosáhl rozkroku. Od doby kolem roku 1510 začaly být jeho okraje, které byly původně zahnuty ven, obráceny dovnitř a byly někdy zdobeny řetízkovým vzorem. Ovšem nezdobené šikmé okraje byly v Anglii k vidění, na rozdíl od zbytku Evropy, ještě v sedmdesátých letech šestnáctého století. Tyto okraje často doplňovaly zapuštěné obruby.

Zadní pancíř sestával obvykle z jednoho kusu a na spodku byl opatřen přírubou, aby na něj mohl být uchycen chránič hyždí (*culet*). Ocelová suknice (*fauld*) byla vpředu opatřena zavěšenými šosy k ochraně stehen. Z počátku se nadále používaly jednoduché gotické stehenní tašky, ovšem někdy od roku 1510 je začaly nahrazovat lamelové verze, obvykle čtyřúhelníkového tvaru se zaoblenými rohy. Staly se velmi populárními a původní styl zcela nahradily na počátku třicátých let šestnáctého století.

V poslední čtvrtině šestnáctého století se objevily náprsní kyrys, často s napodobeninami ocelových knoflíků. Jeho dvě poloviny měly vzadu pant a zapínaly se vpředu, obvykle na čepy zajištěné otočnými háčky.

Přilby

Šalíř a *armet* coby typy přileb konce patnáctého století zůstaly v používání ještě asi dalších dvacet let. Šalíř se jen více zakulatil a v některých případech měl hledí s dýchacími otvory. Postupně je nahradily nové varianty *armetu* a dalších přileb. Všechny přilby v období od roku 1510 do roku 1530 mívaly nízký hřeben (v poslední dekádě s řetízkovým vzorem), v několika málo případech měla přilba tvar pravidelného mnohostěnu a v místech, kde se její linie na temeni sbíhaly, byla zakončena ozdobným žaludem. Hřebeny se pak zvětšovaly, ovšem později v tomto století se začaly znovu zmenšovat. Ramena hledí, která byla původně opatřena odnímatelnými sponkami, byla

Garnitura vyrobená cca v roce 1527 pro Jindřicha VIII., o které se badatelé původně domnívali, že měla být darem pro Galiota de Genouilhac, konštábla Francie. Podobně jako zbroj z roku 1540, i tato zbroj má část ocelového korsetu, který pomáhá nést váhu kyrysu a svírá panovníkovo břicho. Zbroj je zdobena leptáním a rytím. (Všechna práva vyhrazena. Metropolitní muzeum umění, 19.131.1)

nahrazena rameny, která byla upevněna pomocí šroubu a vnitřní matky, nebo byla proražena a fixována vnitřním kolíkem. Držák chocholu byl nyní vzadu přinýtován k vršku přilby, a nahradil tak otvor pro držák hřebene. Chochol byl někdy navíc připevněn i pomocí jedné nebo dvou malých dírek proražených do hřebene, takže jej bylo možné dodatečně uvázat. Uzavřená přilba se vyvinula krátce po roce 1500 ze šalíře s podbradníkem, zvaným také plátový vous. Tato přilba respektovala tvar hlavy a sestávala ze dvou kusů, vlastní přilby a podbradníku, jenž se otáčel kolem pantů na obou stranách ve stejném místě jako hledí, které nyní překrývalo pouze otvor, který podbradník ponechal volný. Když byla přilba uzavřena, byly k sobě obě poloviny připojeny otočnými háčky zaklesnutými do proražených svorek, nebo někdy

pružinovou pojistkou (připojenou zevnitř k pásku z pružného kovu a stlačenou jinou pojistkou na pásku).

Až do třicátých let šestnáctého století byl populární druh hledí nazývaný „vrabčí zobák“. Poté se hledí horizontálně rozdělovalo na dvě části, které do sebe zapadly. Od doby kolem roku 1520 byly uzavřené přilby vybaveny jedním nebo několika okružními límcovými pláty, pokud se nejednalo přímo o typ přilby, který se otáčel na nákrčníku.

NAHOŘE Greenwichská přilba z kostela v Southacre v Norfolku se zaobleným hledím z období 1530–1540. (Autorova kresba)

VPRAVO Greenwichská zbroj Jindřicha VIII. datovaná do roku 1540. Jedná se o garnituru, která patrně vznikla pro westminsterský turnaj konaný v tomto roce. Je opatřena leptanou a zlacenou výzdobou podle tzv. Holbeinovi školy. V podstatě se jedná o těžkou válečnou zbroj, ovšem přídatně kusy z ní umožňovaly vytvořit zbroj použitelnou pro turnaj, souboj ve dvojici nebo pěší souboj. Zde je představena v podobě vhodné pro poslední zmíněný případ, přestože původně patrně měla i pravé plátové rameno s výřezem pro opěrku kopí, které nebylo zapotřebí. Ztratily se také boty a pravé *haute-piece*. Tuto zbroj bylo pravděpodobně také možné upravit pro střední nebo lehké použití, ovšem při absenci všech potřebných kusů je tato úvaha spekulativní. (Výbor kurátorů Královské zbrojnice, II.8)

Burgonet, otevřená útočná přilba, se vyvíjela ze šalíře. Používala ji lehká jízda i pěchota a byla také součástí některých důstojnických souprav. Byla rovněž oblíbenou součástí zbroje nošené při ceremoniálních příležitostech. Po roce 1510 byl *burgonet* obvykle doplněn *buffem*, což byl druh podbradníku opatřený okružními pláty. Příležitostně nosili pěchotní důstojníci i *morion*, přilbu s vysokým hřebenem a do špice protaženou střešou.

Prošívavice byla jen lehce prošitá a v průběhu celého století se setkáváme se zmínkami o výztužích, polstrovaných polštářcích nošených kolem boků pro fixaci kyrsu a prošívavých límcích zvaných *arming partlets*. Jednotlivé kusy zbroje mohly být lemované, polstrované a někdy od poloviny století i zdobené koženými nebo látkovými volány, známými jako *pickadils*. Pod zbroj se někdy nosily látkové spodky, nebo, v průběhu turnajů a přehlídek, i civilní šaty.

Brigantina (lehká zbroj) posítá malými pocínovanými destičkami byla poměrně populární až do druhé poloviny šestnáctého století. Soupis majetku sira Edmunda Dudleyho zmiňuje dva bohatě zdobené exempláře pro něj plus třicet barchetem potažených kusů pro jeho muže. Drátěnou košili, skládající se z tisíců spojených kroužků, bylo možné nosit pod civilním oděvem, ať už při soubojích, nebo jako ochranu před úkladnou vraždou. Části kroužkové zbroje také nosili ke konci tohoto století vojeňští důstojníci, například kapitáni lehké kavalerie nebo pěchoty.

Greenwichská dílna a styl

V roce 1511 založil Jindřich VIII. v Greenwichi nedaleko královského paláce malou platněřskou díl-

nu a zaměstnal v ní skupinu řemeslníků z Milána, za nimiž zanedlouho následovala skupina platněřů vlámských. V roce 1514 dostal Jindřich VIII. od císaře Maxmiliána I. darem skvostnou zbroj s výraznou suknicí, kterou vyrobil mistr platněř Conrad Seusenhofer z Innsbrucku. Výměna darů mezi panovníky hrála ve středověku významnou sociální roli a Jindřich v této době ještě zjevně nebyl schopen dar oplatit odpovídajícím výrobkem některé anglické dílny. Hned následujícího roku si ovšem zajistil služby nejvýznamnější skupiny platněřů, přímo z Německa, nazývaných Alemáni. V roce 1516 tato královská dílna přesídlila do Southwarku, ovšem mezi lety 1521 až 1525 se opět přesunula do Greenwich, kde zůstala až do roku 1637. Královská zbrojřina fungovala

Crinet neboli chránič krku pro koně. Vznikl v roce 1544 pro Jindřicha VIII. v jeho greenwichské dílně, každá lamela se pohybuje díky vnitřním koženým výztužím. Crinet je zdoben leptanou a zlacenou výzdobou. Dole je pěstnice s totožnou výzdobou, oba kusy pocházejí z dnes ztracené zbroje. (Výbor kurátorů Královské zbrojnice, VI.69)

v Greenwichi především proto, aby vyráběla zbroje pro krále. Technologická úroveň zdejších výrobků je zcela srovnatelná s výrobky nejvyhlášenějších evropských dílen. Jindřich si nechal vyrobit několik souprav, z nichž některé se dochovaly celé, jiné jen ve fragmentech. Za vlády Marie a Alžběty si výrobky této královské dílny pořizovali především dvořané.

Ve druhé polovině šestnáctého století je již možné hovořit o rozvinutém greenwichském stylu. Jedna z forem *armetu*, která původně pocházela z Německa, se zde v období po roce 1525 dále vyvíjela, přičemž tyl se poněkud rozšířil a lícnice k němu byly připojeny pantem na jejich zadní straně. Tento styl se zde udržel až do doby kolem roku 1615, přestože jinde v Evropě se v tomto období už dávno těšila oblibě přilba uzavřená. Greenwickská hledí měla elegantní klenuté špičky připomínající příď lodi a přístup vzduchu do přilby obvykle zajišťovaly vertikálně proražené otvory. Ostatní charakteristické prvky jsou popsány v komentáři k barevným ilustracím.

Garnitury

Když se urození muži chtěli účastnit turnajů, potřebovali často různé druhy zbroje pro různé typy klání – rytířský turnaj, tjost nebo pěší souboj. Jiné vybavení bylo zase potřeba v boji, opět jak na koni, tak i pro pěší souboje. To vše mohlo být ale velice drahé, a tak se kolem roku 1500 začíná objevovat určité řešení tohoto problému – sada vzájemně zaměnitelných dílů, která umožňovala zbroj vždy uzpůsobit pro konkrétní účel. Jednotlivé části takovéto sady byly obvykle zdobený v jednotném stylu.

Výzdoba

Zbroj urozených mužů byla často opatřena bohatou výzdobou. Na počátku šestnáctého století se jednalo především o výzdobu provedenou rydlím. Ovšem postupně se prosazovalo leptání, které bylo méně náročné a které zůstalo nejčastěji používanou technikou, přestože v poslední čtvrtině století byly některé zbroje zdobený i pomocí vzorů ražených tvarovanými razídlí. K leptání se používala nějaká slabá kyselina, například ocet. Povrch zbroje byl nejprve pokryt ochrannou vrstvou (voskem nebo barvou), pak do něj byly jehlou vryty požadované vzory a nakonec došlo k jejich vylep-

tání. Jiná metoda, která se od doby kolem roku 1510 používala v Německu a o zhruba deset let později v Itálii, spočívala v tom, že se na oblasti, které měly zůstat nevyleptané, natírala štětcem ochranná vrstva a jehla se používala jen pro drobné detaily. Efektu granulace bylo možné dosáhnout, pokud byl povrch záměrně posypán malými kousky vosku. Tato technika byla typicky německá a tvořila jakousi alternativu k hladkým plochám, které původně používali Italové. Takto bylo možné dosáhnout vyleptání větších ploch, a proto se také tento postup stal hlavní používanou metodou. Greenwickská zbrojíři nejprve leptali metodou italskou, po roce 1570 přešli na metodu německou, ovšem využívali místní anglické motivy.

Efekt leptané výzdoby byl často posílen amalgámovým zlacením, tj. potřením požadované plochy směsí rtuti a zlata. Jakmile došlo k zahřátí předmětu, rtuť se odpařila a zanechala na povrchu jen zlato. Méně často používali platněří zlaté plátky. Povrch zbroje musel být zdrsněn, aby plátek, až bude přiložen a přihlazen, pevně držel. Někdy se ke stejnému účelu používaly i plátky stříbra. Nejznámějším příkladem je proslulá souprava zbroje Jindřicha VIII. pro

Turnajové kopí tradičně spojené s Jindřichem VIII. Je vyrobeno tak, aby se při nárazu roztržilo, a z toho důvodu je částečně duté a na vnější straně opatřené žlábkováním. Pásek kůže připevněný kolem patky za úchytem pro dlaň je zde proto, aby se mohl zaklesnout do opěrky pro kopí, a tak zabránit, aby zbraň při nárazu projela podpaždím. (Výbor kurátorů Královské zbrojnice, VII.551)

muže i koně z roku 1515. Zlacení se obvykle používalo u lemů a u dekorativních pásů. Někdy se zlacení využívalo jen pro podklad, z něž vystupoval obrazec v barvě přírodní oceli, nebo byly podklad a výzdobné linie začerněny (spíše německy prvek). Povrch zbroje bylo možné dále zatraktivnit kontrovaným nahřátím oceli, která pak získala nádherný tmavě modrý nebo červenohnědý odstín. Jednodušší metodou bylo povrch zbroje prostě natřít barvou, obvykle černou, a některé oblasti ponechat v barvě přírodní oceli, čímž vznikla tzv. „černobilá“ zbroj. Tento postup byl velmi oblíbený v Německu, ovšem mezi anglickými šlechtici se tato móda příliš neujala.

Dalším, nepříliš častým druhem výzdoby bylo tepání – vyklepání nějakého dekoru pomocí úderů na vnitřní stranu kovového plátu. To totiž poněkud kolidovalo s požadavkem, aby byl povrch zbroje co nejhladší, aby se od něj odrazila protivníková zbraň, a proto se tato technika používala spíše pro kusy určené k ceremoniálnímu

použití. Jedním z nejlépe dochovaných exemplářů je tzv. Burgundský bard, zbroj pro koně, kterou Jindřichovi VIII. věnoval císař Maxmilián. Tepání se také používalo při výrobě komických masek, které se nasazovaly na hledí přílebě při některých turnajích, ovšem tento zvyk byl mnohem populárnější v Německu. Damascenování sestávalo z vysekání rýh budoucího obrazce do kovu a jejich vyplnění páskami stříbra nebo zlata, které do nich byly vtlačeny. Damascenování se často objevovalo v kombinaci s tepáním, ovšem v Anglii byl tento postup dosti vzácný. Zvyk používat šperky, smalt, anebo zlaté a stříbrné destičky a zasazovat je do přílebě se na počátku šestnáctého století stále ještě občas vyskytl.

Zbraně

Meč

Meč zůstával i nadále oblíbenou zbraní šlechty. Vojské meče na počátku šestnáctého století ješ-

Hrad St. Mawer v Cornwallu postavený mezi lety 1540 až 1543. Na obranu říše postavil Jindřich VIII. celou řadu podobných pevností. V podstatě se jedná o dělostřelecká postavení s nízkými kulatými věžemi, které představovaly jen malé a dělové koule odklánějící cíle. Na rozdíl od skutečných hradů neměly tyto pevnosti obytný účel, pouze zde sídlila posádka a velitel. (Autorova sbírka)